

Е. Ш. Ісаєв, Т. О. Мороз,

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, м. Сімферополь

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕВФЕМІЗМІВ У НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТА РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглядається стан функціонування евфемізмів у німецькомовних та російськомовних публіцистичних текстах, порівнюється використання евфемізмів у німецьких та російських газетах в аспекті їх актуальності на даному етапі розвитку суспільства. На основі порівняльного аналізу російсько- та німецькомовного матеріалу зроблено спробу встановлення універсальних та етнокультурних особливостей вираження агресії у засобах масової інформації, визначення основних прагматичних мотивів використання евфемізмів мовцями та простежено наявність досліджуваних евфемізмів в лексикографічних джерелах.

Ключові слова: мова, соціум, евфемізм, узус, «політична коректність», сленг.

В статье рассматривается состояние функционирования эвфемизмов в немецкоязычных и русскоязычных публицистических текстах, сравнивается использование эвфемизмов в немецких и российских газетах в аспекте их актуальности на данном этапе развития общества. На основе сравнительного анализа русско- и немецкоязычного материала сделана попытка определения универсальных и этнокультурных особенностей выражения агрессии в средствах массовой информации, определения основных прагматических мотивов использования эвфемизмов говорящими и прослежено наличие исследуемых эвфемизмов в лексикографических источниках.

Ключевые слова: язык, социум, эвфемизм, узус, «политическая корректность», сленг.

In article the condition of functioning of euphemisms in German-language and Russian-language publicistic texts is considered, use of euphemisms in the German and Russian newspapers in aspect of their relevance at this stage of development of society is compared. On the basis of the comparative analysis russo- and a German-speaking material attempt of determination of universal and ethnocultural features of expression of aggression in mass media is made, definitions of the main pragmatic motives of use of euphemisms speaking and existence of studied euphemisms in lexicographic sources is tracked.

Keywords: language, society, euphemism, usage, «political correctness», slang.

Мова – одна з визначальних особливостей соціуму, що відображає стан розвитку суспільства загалом та свідомості кожного індивіда зокрема. Завдяки своїй пізнавально-репрезентативній функції, мова дозволяє опосередковано виражати, закріплювати та зберігати результати соціально-історичного досвіду й пізнавальної діяльності своїх носіїв.

У сучасну епоху підвищеної чутливості до непристойних, образливих чи іншим чином неприйнятних номінативних одиниць, що суперечать вимогам етикету, такту чи заважають досягненню позитивного прагматичного ефекту, вибір адекватних засобів повідомлення інформації адресату є однією з найважливіших вимог для успішного спілкування. Це зумовило підвищений інтерес мовознавців до тих мовно-виражальних тенденцій узусу, які значною мірою полегшують процес передачі інформації в певних сферах людської діяльності, – евфемізмів (euphemism), інакомовлення (doublespeak), аргю (jargon), «політичної коректності» (political correctness) тощо. Наукові праці, передусім дисертаційні роботи та монографії Н.Босчасєвої, А.Кацева [5, с. 54], засвідчують виникнення різних підходів до трактування багатого за своєю онтологією явища евфемістичної субституції як в німецькій, так і в російських мовах. Розбіжності торкаються способів творення евфемізмів, визначення мотивів вживання евфемізмів, класифікації евфемістичної лексики, прагматичних особливостей функціонування евфемістичних субститутів, їх стильової належності тощо. Недостатньо дослідженими залишаються особливості зв'язку евфемії з іншими соціолінгвальними тенденціями узусу, зокрема табу, аргю, дисфемією, «політичною коректністю», сленгом.

Проблема евфемії (мовної манірності) привертала увагу багатьох дослідників, зокрема Л.А. Булаховського, О. О. Реформатського, Р. А. Будагова, Б. А. Ларіна, А. П. Квятковського, Н. С. Арапову, С. О. Відлак, В. З. Саннікова, Л. П. Крисіна, В. П. Москвіна, А. М. Іскоз, А. Ф. Ленкову, Дж. С. Німан, Ж. Ж. Варбот, Н. А. Цьольнера.

Слово «евфемія» грецького походження – від («eu» = gut і I «pheme» = Rede, Sprechen (тобто гарне мовлення). У словнику String подається визначення поняття «Euphemismus» [8, с. 347].

Для того, щоб розглянути та проаналізувати сутність евфемізмів в газетному стилі, зрозуміти причини їх вживання у публіцистиці, необхідно почати з визначення евфемізму. Проблему вживання евфемізмів у публіцистиці вивчали і продовжують вивчати багато лінгвістів. У зв'язку з цим наведемо визначення евфемізму з точки зору деяких з них.

На думку А. І. Гальперіна, евфемізми – це слова і словосполучення, що з'являються в мові для позначення понять, які вже мають назви, але вважаються неприємними, грубими, непристойними або низькими. Вони знаходяться у словниковому складі мови і є синонімами слів [4, с. 258].

Г. Б. Антрушина наголошує на тому, що слова в кожній мові, які люди інстинктивно уникали, оскільки вони вважаються непристойними, неделікатними, грубими, дуже прямими або неввічливими. Вони часто передаються описовим способом з використанням заміників, що називаються евфемізмами [1, с.164].

Ми хотіли б звернутися до роботи Гартмута Шредера (Hartmurt Schröder), який спираючись на тлумачення досліджуваного феномена на основі перекладу складових його коренів, пропонує розглядати евфемізм з трьох позицій – з точки зору риторики («aus rhetorischer Sicht»), соціолінгвістики і прагматики («aus

soziolinguistischpragmatischer Sicht») та семантики («aus semantischer Sicht»). Так, в риторичі евфемізм – це троп, який замінює якийсь грубий вираз більш «м'якшим», описовим («Der Euphemismus gilt in der Rhetorik als Tropus, als Ersetzung der unmittelbaren, als unerlaubt, unhöflich oder anstößig geltenden Bezeichnung durch eine umschreibende, abschwächende, beschönigende, umbenennende»)[12, с. 3–4]. Розглядаючи евфемізм з точки зору сціологвістики і прагматики, Г. Шредер підкреслює зв'язок існування евфемізмів з тимчасовим проміжком. Вони повинні бути співвіднесені з державною та суспільно-політичною системою, інтерпретувати їх слід в тісному зв'язку з існуючими соціальними класами («Sie müssen auf Staaten, auf gesellschaftliche und politische Systeme relativiert und manchmal in Zusammenhang mit sozialen Klassen interpretiert werden»).

Своєрідні функції виконують евфемізми в різноманітних жаргонах. Так, на прикладі словника «Тюремно-лагерно-блатного жаргону», можна відзначити, що деякі слова отримують нові найменування, наприклад : шмур – труп; абфетцен – убить, зарезать; апель – сатана, невезение; троллейбус – полный человек, страдающий одышкой; опатрулить – ограбить; оплести – обмануть [2, с. 45–46].

Із наведеного вище випливає, що перейменуванню піддаються об'єкти і дії, що мають негативну конотацію – це і слова, пов'язані зі смертю і хворобою, і слова, які негативно характеризують людину, а також її дії. У той же час важко сказати, чи є ці слова евфемізмами в повному розумінні цього слова. Безперечно, вони вуюють, «затмарюють» негативний вплив на комуніканта. Але, можливо, їх слід розглядати і як криптоніми.

Існують також роботи, автори яких трактують евфемізми залежно від функцій їх вживання. Так, автори енциклопедії німецької мови надають евфемізмам наступне визначення: «Durch den Euphemismus wird Peinliches, Anstößiges, Schreckliches mildernd, verhüllend zu dem Zweck umschrieben, es weniger unangenehm empfinden zu lassen» [9, с. 1104].

Таким чином, можна відзначити, що дана дефініція не вказує на те, чи є евфемізм тропом мови, тут не відбивається і спосіб даного поняття – будь то слово, словосполучення або ж описовий вираз. Вказується лише на певний лінгвістичний феномен, здатний «пом'якшити» щось «неприємне, непристойне, жакливе». Коли евфемізм набуває негативної конотації, виникає потреба замінити його вільним від негативних асоціацій неологічним евфемізмом, який або одразу витісняє попередній евфемізм зі вживання, або протягом деякого часу функціонує в мові паралельно зі старим субститутом.

Проблема маніпуляції людською свідомістю і поведінкою носить яскраво виражений міждисциплінарний характер і досліджується такими науками, як філософія, психологія, історія, соціологія, політологія і лінгвістика. Лінгвістика займається даною проблемою остільки, оскільки маніпуляція в більшості випадків здійснюється за допомогою засобів мови. Засоби масової інформації в силу своїх відмінних характеристик (масового поширення інформації, публічності) ідеально підходять для маніпулювання свідомістю людини. Г. Шиллер відзначав, що для успішної маніпуляції потрібна «фальшива дійсність, в якій її присутність не буде відчуватися» [7, с. 28].

Маніпулятивний ефект евфемізмів, що функціонують у текстах засобів масової інформації, заснований на механізмі асоціативності, завдяки якому «говорящий располагает своего рода формальной защитой... как бы отвлекает внимание собеседника от запретного понятия, подразумевая, по крайней мере формально, другое содержания» [3, с. 276–277].

Розглянемо, як приклад, широко поширений у мові засобів масової інформації евфемізм «знешкодити» – в значенні «вбити». У цьому випадку для позначення негативного денотата використовується слово, що викликає додаткові асоціації з чимось позитивним. Виникненню даних асоціацій сприяє внутрішня форма слова: обезвредить – сделать безвредным; безвредный – не причиняющий вреда; вред – ущерб, порча [6, с. 341].

Евфемізми використовуються для того, щоб приховати реальний стан речей. Наприклад, такі евфемізми, як «Sozialdienst, Sozialarbeit» – Armenpflege, «Nullarbeit, gesund schrumpfen» – Arbeitslosigkeit, arbeitslos sein. Евфемізми, які належать до цієї групи, зустрічаються часто в німецьких журналах, особливо в публіцистичних жанрах, присвячених актуальним проблемам і явищам поточного життя суспільства. Наведемо приклади таких евфемізмів. Евфемізм для «Entlassen von Personal» (звільнення персоналу): Freisetzung – Obwohl er die Freisetzung verringern wollte, ließen ihn die Umstände anders handeln [10, с. 54]. Евфемізм для «Folter» (катування): Alternative Verhörmethoden – Er sagt, es gebe hier überhaupt keine alternativen Verhörmethoden, aber man kann daran nicht glauben, weil die Menschen geschlagen aussehen [11, с. 33].

У ході аналізу журналів «Geo», «Spiegel», «Spielen und Lernen», «Kulturaustausch», «Art», «Vitamin – de» було з'ясувано, наскільки часто вживаються евфемізми в цих журналах. Частота їх вживання залежить насамперед від характеру статей. Науковий характер статей вимагає від автора чіткого і точного викладу своїх думок. Такі статті зустрічаються в основному в журналі «Geo». Евфемізми тут використовуються в досить рідкісних випадках – у кожному четвертому номері. Науково-популярні статті, присвячені тим чи іншим суспільним проблемам, характерні для таких журналів як «Spiegel», «Spielen und Lernen», «Kulturaustausch», «Vitamin – de», рідше – для журналів «Geo» і «Art». Саме в таких статтях найчастіше можна виявити евфемізми, наприклад, в журналах «Spiegel» та «Spielen und Lernen» евфемізми зустрічаються в кожному другому номері, а в журналах «Kulturaustausch», «Art», «Vitamin – de» – у кожному третьому номері.

Таким чином, аналіз лінгвістичних та соціолінгвістичних чинників розвитку дає можливість зрозуміти тенденції розвитку мови взагалі, охарактеризувати взаємини між мовою і середовищем її функціонування. Тому саме розвиток словникового складу висвітлює процеси пристосування мовної системи до нових потреб комунікації у зв'язку з ускладненням навколишнього середовища. Істинні евфемізми використовуються автором внаслідок свідомої установки на ефект пом'якшення, у випадку чого мета висловлювання визначає вибір заміни слова-табу у відповідності з евфемістичним потенціалом заміни. Найвищим евфемістичним потенціалом володіють утворення широкої семантики. Завдяки великій кількості асоціативних зв'язків такі лек-

сичні одиниці забезпечують найбільшу можливість відволікання від денотатів у сфері табу. А отже евфемізмами можна назвати одиниці вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовуються для заміни прямих найменувань, вживання яких з соціально чи психологічно зумовлених причин вважається небажаним. Розширене трактування евфемізмів у роботі зумовлено тим, що сучасні евфемізми сфер реклами, політики, медицини тощо необов'язково є заміниками грубого чи образливого слова, денотат не у всіх випадках різко негативний, а спектр причин вживання мовцями сучасних евфемізмів дещо різноманітніший, ніж традиційно вважалося раніше.

Література:

1. Антрушина Г. Б. Лексикология английского языка / Г. Б. Антрушина. – М., 2000. – С. 300.
2. Балдаев Д. С., Белко В. К., Исупов И. М. Словарь тюремно-лагерно-блатного жаргона (речевой и графический портрет советской тюрьмы) / Д. С. Балдаев, В. К. Белко, И. М. Исупов. – М., 1992. – С. 526.
3. Видлак С. Проблема эвфемизма на фоне теории языкового поля // Этимология / С. Видлак. – М., 1998. – С. 275–281.
4. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М., 1958. – С. 300.
5. Кацев А. М. Языковые табу и эвфемия / А. М. Кацев. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1988. – 80 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1975. – 846 с.
7. Шиллер Г. Маніпулятори свідомістю / Г. Шиллер. – М., 1980.
8. Concise Oxford thesaurus English vocabulary. – 2012. – 607 с.
9. Die deutsche Sprache. Kleine Enzyklopadie. – Bd. II, Leipzig, 1970.
10. Frank Thadeusz. Menschwerdung der Bestie // Spiegel. – № 12, 2006.
11. Marco Evers. Frische Luft im Pub // Spiegel. – № 12, 2006.
12. Schröder H. Sprachtabu und Euphemismen / Электронный ресурс : http://tabu.sw2.euv-frankfurt-o.de/tabu_pdf/sprachtabu/pdf